

HENOHOV LIK U INTERPRETACIJI FILONA ALEKSANDRIJSKOG

Branko Jozić

UVOD

Zanimljiva je činjenica da je jedan lik o kojem Biblija tako malo govori poprimio toliko važno značenje (možda je usmena tradicija detaljnije opisivala njegov lik nego pisac Geneze). Polazeći od činjenice da je Henoh "hodio s Bogom i nije se više pojavio jer ga je Bog uzео" (Post 5,24), on je predstavljen kao onaj koji se svidao Bogu te bio uzet i premješten (usp. Sir 44,16) da bi konačno postao simbol kreposti (inteligencije ili pravednosti – usp. Mudr 4,7 sl.) i autoritet pod čije se ime skrio autor Henohove knjige, objavitelj eshatoloških i kozmoloških tajni, knjige koju su neki u kršćanskoj starini prihvaćali kao Sv. pismo i koja je uveliko utjecala na prve kršćanske pisce.¹

Razmišljanja autora knjige Mudrosti nalaze se na tragu onih orfičkosokratovskih zamisli koje su htjele eliminirati apsurd koji se često uočava na zemlji, tj. da kreposni pate, dok pokvareni uživaju, te koje su htjele spasiti vrijednost kreposnog života i preferibilnost brige "za dušu" u odnosu na berigu "za tijelo".² Tako starozavjetni Mudrac³ izvrće tradicionalno hrebresko poimanje, prema kojem bi sudbina pravednika bio dug život, dok bi bezbožnik trebao biti osuđen na ranu smrt. Budući da su tome životne činjenice prečesto kontradiktorne, autor koristi ove realnosti kako bi odgovorio protiv sumnja o smislu pravednog življenja te kako bi stavio naglasak na unutrašnju zrelost i savršenost postignutu "u malo dana", što je pravi cilj ljudskog života i što predisponira za blaženu besmrtnost. Autor pred očima ima upravo slučaj Henoha koji je umro kao najmlađi od svih pretpotopnih patrijarha.

U svakom slučaju Henoh simbolizira kreposnog, savršenog čovjeka (hoda s Bogom) koji je Bogu bio drag⁴ te bio uzet između grešnika; simbol s kojim izgleda obadva autora (Post i Mudr) žele potkrijepiti vlastitu tezu da je put savršenstva i kreposti ispravan put usprkos činjenici da u zemaljskom životu sudbina pravednika nije ugodna i da bezbožnik uživa više od njega.

HENOHOV LIK KOD FILONA

U povijesti misli možemo reći da Filon Aleksandrijski (30. pr. Kr. - 45. p. Kr.) predstavlja svojevrsni most i to pod dva vida: s jedne strane

¹ Usp. DPAC, I, str. 271-272; Radi se zapravo o dva starozavjetna apokrifa: a) *Knjiga Henohova*, koja je jedan od glavnih izvora židovske teologije, podijeljena od samog pisca u pet dijelova: 1. Posljednji sud i pad anđela, 2. Parabole, sudbina pravednih i nepravednih, 3. Opis općeg potopa, 4. Traktat o astronomiji, 5. Ohrabrenje pravednicima; b) *Knjiga Henohovih tajna*, koja opisuje Henohovo putovanje kroz sedam nebesa.

² Usp. Reale - Antiseri, *Il pensiero occidentale*, str. 8-9; Platon, *Sokratova apologija*, XVII.

³ Usp. Mudr 4, 7-18

⁴ Usp. Mudr 4, 10; Sir 44, 16.

on je pokušao fuzirati grčku filozofiju i mojsijevsku teologiju stvarajući tako "mojsijevsku filozofiju"⁵. S druge strane on se smješta u srednji položaj između antičke klasične kulture te one srednjovjekovne i moderne koja će se razviti preko patristike. Naime, kao erudita na području klasične grčke misli, te ujedno kao baštinik židovske vjerske tradicije izvršio je ne mali utjecaj na crkvene pisce prvih stoljeća. Metoda kojom se služio bila je alegoreza. Držao je da temelj njegovog djela – Biblija – nema samo jedno, doslovno značenje, nego također i drugo (ili druga) skriveno značenje. Prema tom stavu biblijski likovi i događaji simboli su pojmova moralnih, duhovnih i metafizičkih istina, smještenih na različitim razinama. Zato čitanje Biblije zahtijeva posebno duhovno raspoloženje (ako ne čak i nadahnuće) da bi se shvatilo njezin dublji smisao.

Filonov način razmišljanja očituje čovjeka čvrste vjere i gorljivog istraživača istine, pravog "filozofa" – ljubitelja mudrosti. Čitavo njegovo djelo možemo promatrati kroz perspektivu odnosa "čovjek i Bog"; ono predstavlja istraživanje "pravog mjesta" čovjeka i Boga te odnosa među njima; potom na društvenoj razini istraživanje odnosa između mudrosti i ludosti, između pobožnosti i bezbožnosti, između kreposti i drskosti. Snažnim riječima brani prve, a teškim imenuje i kudi druge, slijedeći svoju impostaciju, prema kojoj sve potječe od Boga, djelitelja bogatstava, koji čini da nam njegovi darovi padaju i zahvaljujući čijoj milosti i mi sami opstojimo,⁶ te bez čijeg je mudrog vodstva beskorisna svaka stvar,⁷ čijem pogledu ne izmiče nijedan ljudski čin i konačno čijem će se pravednom sudu sve morati podvrgnuti.⁸

U ovoj perspektivi Filon vidi također i Henohov lik koji poprma različite semantičke vrijednosti. On zapravo polazi od značenja imena Henoh – "tvoja milost" što je rečeno u odnosu na intelekt koji je u nama, za koji neki "tvrde da je dar njihove duše sve što se nalazi u mišljenju, osjećanju i govorenju, uvodeći tako bezbožno i opako mišljenje; (takvi) neka budu ubrojeni u Kainovo potomstvo".⁹ U ovom slučaju Henoh, Kainov sin rođen od žene koju Filon identificira s prepotentnim mišljenjem, uzurpatorski um¹⁰ bezbožnika koji tvrdi da je ljudski um mjera svih stvari¹¹, služi Filonu da razvije i usmjeri svoj govor.¹² S ovim objašnjenjem se slaže ono u *Confusio*, 122 sl., gdje slično prosljeđuje kudeći stav bezbožnika koji vjeruje da u samom sebi ima ne samo sposobnost vlastitog djelovanja, nego i uzroke iste. Ovo je jedno objašnjenje imena "Henoh – tvoja milost". No, budući da Henoh nije samo potomak Kaina nego i Seta,

⁵ Usp. Reale - Antiseri, *Il pensiero occidentale*, str. 307. Kritičko izdanje Filonovih djela priredili su: L. Cohn - P. Wendland - S. Reiter, *Philonis Alexandrini opera quae supersunt*, 6 vol., Berlin, 1896-1915 (21962).

⁶ Usp. *De confusione linguarum*, 127; *De posteritate Caini*, 32; *De congressu erudittonis gratia*, 16, 17.

⁷ Usp. *De Abrahamo*, 18.

⁸ Usp. *De confusione linguarum*, 120-121.

⁹ *De posteritate Caini*, 42.

¹⁰ Usp. *De congressu erudittonis gratia*, 18.

¹¹ Usp. *De posteritate Caini*, 33-38.

¹² Vrlo je oštar ton protiv temeljnog protagorejskog aksioma zbog njegovog relativizma i zbog obožavanja ljudskog intelekta prema kojem je čovjek mjera svih stvari (s tim u svezi usp. *De posteritate Caini*, br. 11).

njegovo ime "tvoja milost" "odličniji ljudi" primjenjuju na Intelpekt univerzuma. Ovi plemeniti ljudi, ljubitelji kreposti, ne uzurpiraju lijepe stvari stvorena, nego ih pripisuju božanskim darovima i bit će ubrojeni u potomstvo kojem je glava Set.¹³ Tako Henohovo ime služi Filonu da govori upravi u dva smjera: protiv prepotentnih/bezbožnih i u korist poniznih/pobožnih.¹⁴

Na drugom mjestu¹⁵ Filon ponovno suprostavlja ova dva tipa ljudi: one koji jačaju tijelo, "ropski dio, da bi ga suprostavili duši" i one koji sve psihičke sile i fizičke energije upotrebljavaju da bi se učinili Bogu milima. Ova druga vrsta ljudi je rijetka: oni "su se sveli na jedinstven oblik, oblik duše, kao da su bestjelesne misli"; oni su predstavljeni likom Henoha koji "nije bio pronađen" (Post 5,24), jer ih je teško naći¹⁶ budući da se oni povlače iz spletkarskog i perverzno života prožetog strastima i punog poroka. Oni, Bogu ugodni, bivaju preneseni iz pokvarljivog narštaja u onaj besmrtni, i zbog toga se više ne nalaze među svjetinom.¹⁷ U interpretaciji Filon koristi različitost izraza koje sveti tekst pripisuje Henohu: prvi izraz "nije bio pronađen" odnosi se na izoliranost mudraca na društvenom planu, tj. da mudrac ostaje skriven nitkovima, jer dobro se ne želi družiti sa zlom.¹⁸ Drugi izraz "bijaše prenesen" aludira na prijelaz iz smrtnog života u besmrtnost, nagradu izabranih duhova.¹⁹

U *De Abramo* (17-26) Henoh zauzima srednje mjesto u trijadi savršenih između Henosa (= nade) i Noe (= pravednosti). Ovdje se detaljnije objašnjava domet značenja ovog lika. Nakon Henosa, koji je svoju nadu položio u Oca i Stvoritelja svemira, začetnika čišće i uistinu neokaljane vrste, dolazi Henoh, čije ime Filon ovdje prevodi kao "onaj koji je bio ispunjen milošću"²⁰, tj. nakon nade dolazi obraćanje, odnosno, na čovjeka spada da se pokaje za počinjene grijehe kao i naprezanje da se učini boljim. Dakle, u ovoj knjizi Henoh znači *usavršljivi* pod dva aspekta: pokajanje i napor u vidu poboljšanja. "Prijenos" označava obraćanje, promjenu na bolje, izvršenu uz pomoć providonosne božanske intervencije.

I u ovom se slučaju Filon zaustavlja na izrazima "nije bio pronađen" i "prenesen" dajući im objašnjenje u funkciji svoje interpretacije. "Nije bio pronađen" može značiti da je prijašnji grešni život izbrisao, nestao je nakon pokajanja, ili da se onoga koji je bio prenesen drugdje na neko bolje mjesto ne može pronaći tamo gdje je zlo rašireno i gdje je krepost rijetka. U stvari, i ovdje u detaljnom opisu nalazimo suprostavljanje između *nikogovića*, običnog čovjeka i valjanog čovjeka čija je duša predisponirana za dobro i bavi se napredovanjem prema boljem.²¹

¹³ Usp. *De posteritate Caini*, 42.

¹⁴ Zanimljiv je Filonov postupak koji polazeći od etimologije umnožava značenja pojedinih likova tako da prva interpretacija biva ponovno interpretirana u procesu koji im udvostručava smisao.

¹⁵ *De mutatione nominum*, 33-38.

¹⁶ *De mutatione nominum*, 33-34.

¹⁷ Usp. *De posteritate Caini*, 43.

¹⁸ *De mutatione nominum*, 37.

¹⁹ Usp. *De mutatione nominum*, 38; vidi i b. 25.

²⁰ *De Abrahamo*, 17; usp. *Questiones et solutiones in Genesism*, I 86; i *De mutatione nominum*, b. 25.

²¹ Prizivanje sokratovskog mudraca koji prezire "tijelo" i živeći kao filozof traži krepost, monetu koja vrijedi (usp. *Apologija XVII*, Fedon XIII).

Prvi je prisutan na svim skupovima, razuzdana jezika u sve unosi kaos i konfuziju; miješajući lažno s istinitim, zabranjeno s dopuštenim, profano sa svetim; ukratko, to je bezvrijedan čovjek, po svojoj prirodi zao, neprijatelj dobra. Drugi, naprotiv, pored svjetine želi proći nezapažen zbog svog radikalnog odbacivanja zloće, ljubi osamljenost i za drugove odabire najbolje primjere ljudskog roda, čija su tijela već dugo bila reducirana u prašinu, ali kojih je plamen kreposti održan u životu. Taj, dakle, biva "prenesen" od nepoznavanja kulture, od gluposti do zdravog razuma, iz kukavičluka u odvažnost, iz bezbožnosti u pobožnost, iz sklonosti prema užitku u gospodarenje sa samim sobom, iz ambicije za slavom u umjerenost i zbog toga je neponalažljiv, neponovljiv.²²

ZAKLJUČAK

Filon, čovjek ogromne kulture i istovremeno vjernik jedne duge tradicije bavio se "vječnim" temama: Bog – čovjek, Dobro – zlo, krepost – porok. U ovaj se kontekst smješta i Henohov lik koji poprima simboličku vrijednost. Mnoštvo značenja u skladu je s njegovim postupkom u interpretaciji, tj. polazeći od svetog teksta rezultat interpretacije postaje polazište za slijedeću interpretaciju. Tako Henoh znači pokajanje, odnosno kontemplativni život mudraca koji se vježba u kreposti, izoliran i nepoznat mnoštvu, ili pak znači prijelaz iz smrtnog života u besmrtnost. Ukratko, predstavlja usavršljivog koji se nalazi na pola puta između nade (Henos) i savršenstva (Noa).

Drugim riječima, Henoh predstavlja *filozofa*. Očito i Filon shvaća izraz filozofija kao vježbanje, kao stalni napor; shvaća ga ne kao naučavanje apstraktne teorije ili egzegezu tekstova, nego kao umijeće (kreposnog) življenja, kao konkretni stav, kao određeni stil života koji obvezuje čitavu egzistenciju. I za njega filozofski čin ne smješta se samo u red spoznaje, nego u red "*jastva*", u red bića; on predstavlja progres koji čini da više jesmo, čini nas boljima. On je konačno kvalitativni skok, obraćanje koje potresa čitavi život, koji mijenja biće; zapravo uzrokuje prijelaz iz jednog neautentičnog života, zasjenjenog nesvjesnošću i brigama, u stanje autentičnog života, gdje čovjek doseže samosvijest, ispravnu viziju svijeta, unutarnji mir i slobodu. Henoh je, dakle, za Filona paradigma filozofa, koji se odvažio za takav proces.

²² Usp. i De posteritate Caini, 43.